

Pandemi Sürecinde Kadın Girişimcilerin İş ve Aile Yaşamları: Ankara Örneği¹

Work and Family Lives of Women Entrepreneurs During the Pandemic: Case of Ankara

Güler ZEYTÜNÜ²

Çağdaş Ümit YAZGAN^{3*}

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 28.07.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1100729

Atıf / Citation: Zeytünü, G. ve Yazgan, Ç. Ü., (2022). "Pandemi Sürecinde Kadın Girişimcilerin İş ve Aile Yaşamları: Ankara Örneği", OÜSOBİAD 12 (2)....Doi: 10.48146/odusobiad.1100729

Öz

COVID-19 salgını, pandemi öncesinde de birtakım dezavantajlarla temsil edilen kadın girişimcileri ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden olumsuz etkileyerek ve daha kırılgan hale getirmiştir. Bu araştırma, pandemi sürecinde kadın girişimcilerin iş ve aile yaşamlarında ortaya çıkan değişimleri anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak fenomenolojik desenle tasarlanmıştır. Çalışma grubu, Ankara'da KOSGEB desteği alan kadın girişimciler arasından amaçlı ve kartopu örneklem seçim teknikleri kullanılarak belirlenen 14 katılımcıdan oluşmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilerek tematik analiz tekniğiyle analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular, kadın girişimcilerin çalışma yaşamını zorlaştıran en büyük değişimin gelir kaybı olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra çalışma yaşamında müşteri, çalışan ve, çalışma sürelerinin azalması gibi diğer değişimler de ortaya çıkmıştır. Çalışma hayatında deneyimlenen bu olumsuzluklar ve çeşitli kısıtlamalar kadın girişimcilerin evlerine çekilme eğilimlerini güçlendirmiştir. Bazı kadın girişimciler pandemiye aile üyeleri arasındaki etkileşimi artırma, aile bağlarını güçlendirme, dinlenme fırsatı sağlama bakımından olumlu değerlendirmiştir. Ancak kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu pandemiye artan ev içi iş yükü ve sorumluluklar açısından olumsuz bir süreç olarak yorumlamıştır. Ev temelli yaşantıların yoğunlaşması, hali hazırda ev içi sorumlulukları önemli düzeyde üstlenen kadın girişimcilerin bakım, temizlik, beslenme, eğitime destek sağlama gibi ev içi emek kullanımını arttırmıştır. Sonuçta, pandemi süreci, kadın girişimcilerin çalışma ve aile yaşantılarında zincirleme etkiye yol açmış ve çifte dezavantaj olarak nitelendirilebilecek birbiriyle ilintili olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Anahtar Kelimeler Girişimcilik, Kadın girişimciler, KOBİ, İş ve aile yaşamı, Pandemi, Sosyoloji.

¹Bu makale Güler Zeytünü tarafından Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Ümit Yazgan danışmanlığında yürütülen ve Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Eylül 2021'de tamamlanan "Covid-19 Pandemisinin Kadın Girişimcilerin Çalışma Yaşamına ve Aile İlişkilerine Etkileri" başlıklı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulu, 03.02.2021 tarih ve 02 nolu kararıyla etik uygunluk izni alınmıştır.

² Blm. Uzm., e-mail: gulerzeytunlu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5250-5014>

³Sorumlu yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, e-mail: cumityazgan@nevsehir.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3290-4202>

Abstract

The COVID-19 pandemic made women entrepreneurs, who were represented with some disadvantages before the pandemic, negatively affecting them economically, socially and psychologically and making them more fragile. This research aims to understand and interpret the changes in the business and family lives of women entrepreneurs during the pandemic. The research was designed with a phenomenological pattern by using qualitative research methods. The working group consists of 14 participants determined by using purposeful and snowball sampling techniques among women entrepreneurs receiving KOSGEB support in Ankara. The data were obtained through semi-structured interviews and analyzed with the thematic analysis technique. The findings obtained in the research shows that the biggest change that complicates the working life of women entrepreneurs is the loss of income. In addition to this, other changes such as the decrease in the number of customers, employees and working hours have also emerged in working life. These negativities and various restrictions experienced in working life have strengthened the tendency of women entrepreneurs to withdraw to their home areas. Some women entrepreneurs evaluated the pandemic positively in terms of increasing interaction among family members, strengthening family ties and providing an opportunity to rest. However, the majority of women entrepreneurs interpret the pandemic as a negative process in terms of increasing domestic workload and responsibilities. The intensification of home-based lives has increased the use of domestic labour such as care, cleaning, nutrition, and support for education among women entrepreneurs who have already undertaken domestic responsibilities at a significant level. As a result, the pandemic has had a knock-on effect on the working and family lives of women entrepreneurs and has resulted in interrelated negative consequences that can be described as a double disadvantage.

Keywords *Entrepreneurship, Women entrepreneurs, SMEs, Work and family life, Pandemic, Sociology.*

Giriş

Birbirine bağımlı haldeki küresel tedarik zincirinin bileşeni olan “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler”i (KOBİ) yöneten kadın girişimciler pandeminin etkisini çoğunlukla orantısız, ağır ve derin biçimde hissetmişlerdir (Dubey, 2020). Graeber ve meslektaşları (2020), pandemi sürecinde kadın serbest meslek sahiplerinin gelir kaybı yaşama olasılığının erkeklere göre %42, Goldstein ve meslektaşları (2020) kadınlara ait işletmelerin kapanma olasılığının %5,9 oranında daha fazla olduğunu belirtmektedir.

Üretimde esneklik, istihdam sağlama kapasitesi gibi nitelikler ekseninde KOBİ’ler, günümüz ekonomik yapısının önemli aktörleri konumundadır. Girişimciler dünya ekonomisinde ortaya çıkan yeniden yapılanma sürecinin ateşleyici unsurudur (Aytaç & İlhan, 2007). Ancak COVID-19 pandemisi KOBİ’lerin gelirlerinin hızlı bir şekilde azalmasına yol açarak bir tehdide dönüşmüştür (Dubey, 2020). Sınırlı müşteri tabanı, nakit rezervi ve kredi seçeneklerine sahip olan KOBİ’lerin COVID-19 salgınının şokunu absorbe etme kapasitesi büyük şirketlere oranla sınırlı düzeyde olmuştur. Kadınlar tarafından işletilen KOBİ’ler söz konusu olduğunda ise dayanıklılık daha da zayıflamaktadır (United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women [UN Women], 2020). Çoğunlukla pandemiden

daha yoğun biçimde etkilenen sektörlerde faaliyet gösteren ve kısıtlı finansal imkânlarla sahip olan kadın girişimcilerin kaynaklara erişim olanakları sınırlı düzeydedir (Rahayu et al., 2021). Kadın girişimcilerin büyük çoğunluğu toptan/perakende ticaret ve hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Zorlu giriş engelleri ile karakterize edilen bu sektörler, işletmelerden ziyade müşteri ve tüketicilere bağımlıdır ve son derece rekabetçi bir yapıya sahiptir (Afshan et al., 2021). Kadın girişimcilerin ekonomik yapı içerisinde daha savunmasız alanlarda konumlandığını söylemek mümkündür.

Erkek girişimcilerin finansal hizmet ve varlıklara, iş bağlantılarına, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi nispeten daha güçlü olabilmektedir (UN Women, 2020). Kadın girişimcilerin işletmeleri, dış kaynaklardan ziyade kendi kendini finanse etme veya yakın sosyal çevreden destek alma eğilimindedir. Finansal kaynaklara sınırlı erişim, ağ/mentor eksikliği ve cinsiyet önyargıları gibi engeller kadın girişimcileri kendine özgü zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Kadın girişimciler nitelikli çalışan bulma ve çalışanları işte tutma, teknoloji ve pazar değişikliklerine uyum sağlama gibi daha farklı sorunlarla da mücadele etmektedirler (Rahayu et al., 2021).

Aile ve iş yaşamı arasındaki ilişki kadınlar için önemli bir ikilemi oluşturmaktadır. Kadının işgücüne katılımı, aile içi ilişkilerinde bazı değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Çalışmayan kadın zaman ve enerjisinin neredeyse büyük çoğunluğunu ailesi için kullanırken, çalışan kadın iş ve aile yaşamı arasında denge kurmak durumundadır. Bu dengeyi sağlayabilmek özellikle işbölümünün geleneksel cinsiyet rolleri temeline göre ayrıldığı toplumlarda daha güç olmaktadır (Adak, 2007). Kadın girişimciler iş ve aile ilişkilerini dengeleme, ev içi sorumlulukları erkek girişimcilere kıyasla daha fazla üstlenme gibi görünmeyen ve ücretsiz ek çabalar sarf edebilmektedirler.

COVID-19 salgını, halihazırda birtakım dezavantajlarla temsil edilen çalışan kadınları ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden olumsuz etkilemiş ve daha kırılgan hale getirmiştir (Tatar, 2022). Kayıtlı veya kayıtlı dış işlerde çalışan kadınlar bir yandan işsizlikle ve gelir azalmasıyla diğer yandan ağır ev işleriyle karşı karşıya kalmıştır. Mart 2020'den itibaren pandemiden kaynaklanan sorunlar, kısıtlamalar ve belirsizlikler kadın girişimcilerin çalışma ve ev ortamındaki koşullarının daha fazla ağırlaşmasına yol açmıştır. Manolova ve arkadaşları COVID-19 salgınının kadın girişimciler için ortaya çıkardığı zorlukları şöyle sınıflandırmaktadır: (1) kadınların faaliyet gösterdiği sektörlerin durgunluktan orantısız şekilde etkilenmesi, (2) kadınların daha genç, küçük ve savunmasız işletmeleri yönetmeleri, (3) kadınların bakım ve ev işlerinin yoğunlaşması.

Pandemi sürecindeki kısıtlamalar bağlamında beliren eve kapanma eğilimi, dijitalleşmenin de etkisiyle ev temelli toplum örgütlenmesini güçlendirmiştir. Pandemi, özellikle hali hazırda hem iş hem de ev yaşamında daha fazla sorumluluk üstlenen kadın girişimcilerin hayatlarını daha da zorlaştırmıştır. Bu araştırma, Türkiye'de KOBİ'lerde çalışan kadın girişimcilerin pandemi sürecinde çalışma ve aile içi ilişkilerinde ortaya çıkan değişimleri incelemektedir.

Türkiye'de kadın girişimciliğini odağına alan çalışmalara bakıldığında pandemi sürecinde; kadın girişimcilik yazını (Saçak-Düzgün, 2021), kadın istihdamı (Beken, 2020), kadın sağlık çalışanları (Kavas & Develi, 2020), kadın girişimcilerin girişimcilik algıları (Büyükbeşe, Doğan ve Dikbaş, 2021), kadın

işsizliği (Tatar, 2022) kadın yoksulluğu (Kahraman & Özsoy, 2021) gibi konularda çeşitli çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Ancak yapılan literatür taramasında Türkiye’de pandemi sürecinde kadın girişimcilerin çalışma ve aile içi ilişkilerini bütünlüklü biçimde ele alan saha çalışmalarının oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu çalışma literatürdeki boşluğu dikkate alarak pandemi sürecinde KOBİ’lerde çalışan kadın girişimcilerin çalışma ve aile içi ilişkilerinde ortaya çıkan değişimleri anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır.

Araştırmada yanıt aranan temel sorular şunlardır:

1. Pandemi sürecinde KOBİ’leri işleten kadın girişimcilerin iş yaşamı nasıl değişmiştir?
2. Pandemi sürecinde KOBİ’leri işleten kadın girişimcilerin aile yaşamı nasıl değişmiştir?

Yöntem

Pandemi sürecinde kadın girişimcilerin çalışma ve aile içi ilişkilerindeki değişmelere odaklanan bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda araştırma, fenomenolojik desenle tasarlanmıştır. Fenomenolojik desenin doğasına uygun biçimde pandemi sürecinde kadın girişimcilerin çalışma ve aile yaşamı ile ilgili deneyimlerinin özüne ulaşmaya çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmada çalışma grubu belirlenirken olasılığa dayalı olmayan örneklem teknikleri arasından amaçlı ve kartopu örneklem seçim teknikleri kullanılmıştır. Araştırma pandemi sürecinde Ankara’da KOBİ’lerde çalışan kadın girişimcilerin iş ve aile yaşamında ortaya çıkan değişimleri anlamayı ve yorumlamayı amaçlamaktadır. Bu amaca uygun bir çalışma grubu belirleyebilmek için araştırmaya dahil edilen kadın girişimcilerin KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) desteği alması ölçütü kullanılmıştır. Görüşme yapılan kadın girişimcilerin verdiği bilgiler dâhilinde KOSGEB desteği alan başka kadın girişimcilere ulaşıldığı için kartopu örneklem tekniği de kullanılmıştır. Araştırmada toplam 14 kadın girişimci ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan kadın girişimcilerin demografik özellikleri **Tablo 1**’de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri

Kod	Yaş	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim	Çalıştığı Yıl	İşletme Türü
Katılımcı 1	58	Evli	2	Lise	11	Lokanta
Katılımcı 2	43	Evli	2	Yüksek Lisans	23	Güzellik merkezi
Katılımcı 3	42	Evli	2	Önlisans	11	İş makine parçası
Katılımcı 4	32	Evli	1	Üniversite	12	Mimar
Katılımcı 5	43	Evli	2	Önlisans	7	Terzi
Katılımcı 6	45	Evli	3	Lise	27	Kırtasiye-kantin
Katılımcı 7	49	Evli	1	Lise	3	Çeyiz evi
Katılımcı 8	53	Evli	2	İlköğretim	5	Yöresel yemek
Katılımcı 9	56	Evli	2	Lise	27	Yöresel yemek
Katılımcı 10	47	Evli	2	Üniversite	24	Güzellik merkezi
Katılımcı 11	45	Evli	2	Üniversite	10	Bebek kıyafeti

Katılımcı 12	46	Evli	3	Lise	26	Bebek malzemeleri
Katılımcı 13	45	Boşanmış	3	Ortaöğretim	8	Ev yemekleri
Katılımcı 14	41	Evli	3	Lise	20	Güzellik merkezi

Katılımcıların yaş ortalaması 46,07'dir. 13 katılımcı evli bir katılımcı ise boşanmıştır. Katılımcıların tamamı çocuk sahibidir. Katılımcıların eğitim düzeyi incelendiğinde büyük çoğunluğunun lise ve üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Katılımcıların çalıştıkları sektörler incelendiğinde çoğunlukla hizmet ve perakende sektöründe çalıştıkları anlaşılmaktadır (**Tablo 1**).

Veri Toplama Süreci

Pandemi sürecinde kısıtlamaların yaygın olduğu dönemde sosyal mesafe kuralları gereği ilk aşamada Ankara'da kadın girişimcilerin iş yeri tabelalarında yer alan iletişim bilgilerine ulaşılarak kadın girişimciler (yaklaşık 50 kadın girişimci) ile iletişime geçilmiştir. İkinci aşamada görüşmelere gönüllü katılımı kabul eden ve KOSGEB belgesi olan 14 kadın girişimci ile görüşme sağlanmıştır. Araştırma verileri 2021 Şubat ayında toplanmıştır. Görüşme süreleri ortalama 30 dakika sürmüştür. Görüşmeler katılımcıların izni doğrultusunda kayıt altına alınmıştır. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 03.02.2021 tarih ve 02 nolu toplantısında 2100002532 sayılı başvuru dosyası ile etik kurul raporu alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada veriler Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı tematik analiz sürecine göre analiz edilmiştir: 1) aşinalık sağlandı, 2) ilk kodlamalar yapıldı, 3) potansiyel temalar arandı, 4) temalarla verilerin ilişkileri kontrol edildi, 5) temalar belirlendi ve isimlendirildi ve 6) araştırma sorusu ve literatürle bağlantılı olarak analiz sonuçları rapor edildi. Verilerin analizinde uzman bir akademisyen ile güvenilirlik çalışması yapılmış ve güvenilirlik katsayı değeri 0.90 olarak bulunmuştur (Miles & Huberman, 1994).

Araştırmada katılımcılardan elde edilen veriler araştırmanın amacıyla da örtüşen biçimde iki tema etrafında toplanmıştır. İlk tema "Pandemi Sürecinde Kadın Girişimcilerin İş Yaşamı", ikinci tema ise "Pandemi Sürecinde Kadın Girişimcilerin Aile Yaşamı" temasıdır.

Bulgular

Pandemi Sürecinde Kadın Girişimcilerin İş Yaşamı

Araştırmaya katılan kadın girişimcilerin pandemi sürecinde çalışma hayatlarında karşılaştıkları en önemli sorunun gelir kaybı olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcılar gelirlerde azalmanın aksine giderlerde artışın olduğunu belirtmişlerdir. Pandemi sürecinde piyasayı olumsuz etkileyen gelir-gider dengesizliğinin kadın girişimciler için de ciddi bir tehdide dönüştüğü söylenebilir. Bu araştırmada kadın girişimcilerden bazıları iş kapasitesindeki azalmayı ve buna bağlı biçimde ortaya çıkan gelir-gider dengesizliğini şöyle ifade etmiştir:

Tabi işler azaldı yani bizi ekonomik açıdan olumsuz etkiledi pandemi dönemi. Tamam kapanmadık iş var ama çok az yani (K4).

Gelir yok yani bu pandemi döneminde. Mesela ben bugün dükkânı açmadım ama elektrik, doğalgaz, kira onlar devam ediyor. 1000 lira kiram var mesela gider çok yüksek ama gelir yok denecek kadar az (K13).

Pandemi kötü oldu bizim için. Ekonomik olarak mesela yarı yarıya düştü. Bizim ki ekmek işi yani ekmek işi olduğu için yarı yarıya düştü. Daha başka bir dükkân olmuş olsaydı daha kötü olacaktı ama ekmek olduğu için hani insanlar tamamen vazgeçemiyor. Bir ara herkes evde ekmek yapmaya başladı hani o dönemde gelir yarı yarıya düştü (K8).

Pandemi sürecinin KOBİ'ler üzerindeki etkilerini araştıran başka bir çalışmada da görüşme yapılan katılımcıların çoğunluğu pandeminin ilk etkisinin siparişler üzerinde olduğunu, siparişlerin askıya alınması ve iptali nedeniyle Mart ayında yarı kapasitede çalıştıklarını, Nisan ayında üretimi durdurmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar Mayıs ayında üretime devam ettiklerini, ancak siparişlerin istenilen seviyeye gelmemesi nedeniyle kapasite kullanım oranlarının ortalama %40-50 düzeyinde olduğunu bildirmişlerdir (Eskin, 2021). Kadın girişimcilerle yürütülen bir diğer araştırmada da katılımcıların %68'i iş hacminin daraldığını belirtmiştir (IPSOS, 2021). Bir başka araştırmada da pandemi sürecinde kadın girişimcilerin genel olarak ekonomik belirsizlikler, talep yetersizliği, kira fiyatlarının karşılanamaması, vergi oranlarının yüksek olması, teşvik ve desteklerin yetersiz kalması, alternatif fon kaynaklarının bulunmaması gibi önemli sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir (Morkoç et al., 2021). Yine pandemi sürecinde hizmet sektöründe çalışanlarla yürütülen bir diğer araştırmada da salgın sürecinde hizmet sektörü çalışanlarının gelir kayıplarına daha sık maruz kaldıkları belirtilmektedir. Bu araştırmaya göre hizmet sektöründe çalışan kesimlerin mesai olanaklarının daralmasıyla ortaya çıkan gelir kayıpları, yoksullaşma riskine sebebiyet vermiştir (Fırat, 2022).

Pandemi sürecinde kadın girişimcilerin gelir kaybı ile ilişkili biçimde karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri müşteri sayısının azalmasıdır. Bu araştırmada, bir kadın girişimci müşterilerin azalması sorununu şöyle ifade etmiştir:

Pandemi de ise şöyle oldu hani çalışma saatleri felan sıkıntı yaşamadık ama müşteri sayısı azaldı. Böyle olunca tabi gelirimiz düştü. Maddi zorluklar yaşadık. Şimdi de onları aşmaya çalışıyoruz. (K7)

Pandemi döneminde, berber, kuaför, terzi, restoran ve kafe işletmelerinde yürütülen bir diğer araştırmada da günlük müşteri sayısında azalma oranının ortalama %70'lerde olduğu belirtilmektedir (İBB, İPA, & İİÖ, 2021).

Pandemi sürecinde pandeminin etkisini azaltmak için uygulanan önlemlerden biri sokağa çıkma kısıtlamaları olmuştur. Sokağa çıkma kısıtlamaları çalışanların çalışma saatlerinde önemli değişikliklere yol açmış ve çalışma sürelerinde azalma meydana gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2020 verilerine göre kadınların Ocak ayında 39,5 saat olan haftalık ortalama çalışma saatlerinde, salgının başlaması ile birlikte azalma görülmüştür. Mayıs ayında ortalama 35,6 saate

gerilemiştir (Beken, 2020). Bu araştırmada kadın girişimciler, çalışma saatlerinin azalması ve işletmelerinin belirli süre ile kapatılması ile ilgili şunları ifade etmişlerdir:

Pandemi döneminde hafta sonu yasakları olduğu için hafta sonları zorunlu olarak kapalıyız. Hafta içi çalışıyoruz. Haftalık olarak çalışma saatlerimizde azalma oldu (K14).

Çalışma saatlerimiz çok yoğundu yani hafta sonu dahil hep çalışıyorduk. Sabah sekiz akşam sekiz çalışıyorduk ama şimdi pandemide hafta sonları kapalı oluyor sokağa çıkma yasaklarından dolayı. Çalışma saati sabah sekiz akşam altı oldu. Marttan sonra biz üç ay kapattık. Haziranda tekrar açtı (K5).

Pandemi sürecinde gelirlerin azalması ile birlikte ortaya çıkan bir diğer sorun ise kadın girişimcilerin birikim örüntülerindeki değişmelerdir. Pandemi sürecinin yarattığı olumsuzluklardan dolayı birikim yapamama ve mevcut birikimden harcama yapma eğiliminin güçlendiği söylenebilir. Bu araştırmada kadın girişimciler birikim yapamama veya mevcut birikimleri tktme konusunda şunları ifade etmişlerdir:

Birikim yapmak şöyle dursun dediğim gibi kira, gider onları karşıladık o bize yeter. Evin gelirine katkı oldu yine az da olsa öyle yani (K5).

Birikim yapamıyoruz mesela önceden kenara ayırıyorduk biraz ama işler var ama az yani ödemelere anca yetiyor. Ekonomik olarak kötü etkiledi bizi pandemi (K3).

Dışarı çıkmadığımız için çok para harcamadık ama içerde kaldığımız için çok fazla cepten harcadık (K10).

alışmadık ama kirayı dedik hani. Bu dönemde kendi birikimimizden dedik kirayı, faturaları, maaşları falan. Ekonomik olarak eve gelen gelirden bir azalma oldu bu süreçte ikimizin de iş yeri kapalı olduğu için. Maddi olarak bir düşüş oldu bu dönem birikimimizi kullandık, oradan harcama yaptık yani. (K14).

Bir başka nitel araştırmada da pandemi sürecinde kadın girişimcilere pandemi sürecinin onları nasıl etkilediği sorulduğunda büyük bir kısmı var olan birikimlerini kullandığını ifade ederken bir kısmı bu sürecin onları borçlanmaya ittiğini dile getirmiştir (Morkoç et al., 2021) .

Pandemi sürecinde işlerin azalması, gelirin düşmesi ile bağlantılı biçimde ortaya çıkan bir diğer sorun ise konu ile ilgili yasal kısıtlamalara gidilmesine rağmen işten çıkarmalar olmuştur. TİİK, 2020 verilerine göre tarım sektöründe 308 bin, sanayi sektöründe 274 bin, hizmet sektöründe 1 milyon 622 bin kişi işten çıkartılmıştır (TİİK, 2020). Bu araştırmada kadın girişimcilerin bazılarının işçi çıkarmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu katılımcılar şöyle ifade etmiştir:

işçi çıkardık, pandemiyle birlikte durum değişti. şimdi şöyle oldu çalışan kişi sayısı bir kişiye düştü yani benle birlikte iki kişi çalışıyor, biri boşa ıktı (K8).

Bu dönemde ücretsiz izin yaptırdım elemanıma. Zaten sağlık sorunları vardı bu elemanının yani mecburen onu eve gönderdik (K7).

Birazda pandemi öncesi zaten kiş döneminde sakinlik, durgunluk zaten başlamıştı bende kaç yıldır çalıştığım yardımcı elemanımı en azından belli bir süreliğine diye düşünmüştüm böyle

pandemi yoktu şey yapmıştım işten çıkarmıştım sonra devam ederiz diye o arada pandemi başladı iş yerini kapattık Haziran'a kadar. Haziran'da tekrar açtık (K5).

Pandemi sürecinde çalışmamı yapısı ve çalışma ilişkilerinde gözlemlenen en önemli değişikliklerden biri işin eve taşınmasıdır. Bu bağlamda katılımcılardan sadece bir tanesi işin eve taşınması ile ilgili yaşanan değişikliklerden bahsetmiştir:

Pandemide ise şöyle oldu. Bizim sektör tam olarak kapanmadı ben yine götürebildiğim kadar işi eve götürdüm ve evden çalışmaya devam ettim. İş yerim eve çok yakındı hani bu benim için avantajdı. Hani çevremde ki ve ailemde ki herkes bunu anlayışla karşıladı çok sıkıntı yaşamadım. Evde hem iş yapıyordum hem de normal ev işlerini yapıyordum (K7).

COVID-19 salgınıyla birlikte istisna olan çalışma biçimleri, yaygınlaşan çalışma biçimlerine dönüşmeye başlamıştır. Bu çalışma tarzlarından birisi de uzaktan çalışmadır (Özveri, 2020). Erkeklerle kıyasla daha çok sayıda kadın iş yerini değiştirmiştir ve evden çalışmaya başlamıştır. Pandemi sürecinde evde çalışmaya başladığını belirten kadınların sayısı, erkeklerden daha fazladır (Azcona et. al., 2020). Fırat'ın (2022) araştırmasında da pandemi sürecinde özellikle kadınlar tarafından yeni geçinme stratejilerinin geliştirildiğine vurgu yapılmaktadır. Salgın sürecinde yoksullukla baş etmede öncelikle kadınlar ön plana çıkmaktadır. Bazı hanelerde kadınlar, evde paketleme, dantel/örgü/dikiş gibi işlerde çalışarak geçinmeye katkı sunmaya çalışmışlardır. Ayrıca salgın sürecinde kadınlar, hane içi tüketimin düzenlenmesinde etkin rol oynamışlardır (Fırat, 2022).

Pandemi sürecinde çalışma ile ilgili gözlemlenen en önemli değişikliklerden bir diğeri ise çalışmanın dijitalleşmeye entegre edilmesidir. Bu bağlamda iki katılımcı çalışma süreci ile sosyal medyanın imkânlarını birleştirmekten söz etmiştir:

Çalışma saatlerimiz çok yoğundu yani hafta sonu dâhil hep çalışıyorduk. Sabah sekiz akşam sekiz çalışıyorduk ama şimdi pandemide hafta sonları kapalı oluyor sokağa çıkma yasaklarından dolayı. Çalışma saati sabah sekiz, akşam altı oldu. Marttan sonra biz üç ay kapattık. Haziranda tekrar açtık. Fena değildi tabii düğünler felan oldu bir ara bizim işimiz o şey olduğu için. Sonrasında tabii sakın ama ee tabii başka esnaf kadar çok bizi yıkacak kadar etkilenmedik. Biraz internetten biraz çevreden devam ediyoruz (K5).

Korona tabii her sektörü etkiledi ama sosyal medya bu anlamda önemli yani. Eğer doğru kullanırsan sosyal medya çok faydalı bir mecra. Ben sosyal medyayı çok kullandım bu aşamada. Dediğim gibi kapalı olduğumuz zamanda internetten satış işlemlerini yaptık ve yine çalışmaya devam ettik uzaktan ondan dolayı ekonomik olarak çok zararımız olmadı (K11).

Pandeminin en önemli etkilerinden biri, sosyal ve ekonomik süreçlerde dijitalleşmenin yaygınlaşmaya başlamasıdır. COVID-19 pandemisi, çalışma hayatında dijitalleşmeyi daha önce hiç olmadığı kadar hızlandırmıştır. Bazı ülkelerde işlerin üçte birinden fazlası evde yapılabilir hale gelmiştir (Bozkurt, 2020). Bir başka araştırmada da girişimciler tarafından dijitalleşmenin önemli bir olgu olduğunun fark edildiği ve girişimcilerin iş yapış şekillerinde düzenlemelere gittikleri belirtilmektedir (Sarioğlu, 2020).

Pandemi Sürecinde Kadın Girişimcilerin Aile Yaşamı

Bu araştırmada, kadın girişimcilerin aile yaşantılarında öne çıkan en büyük değişimin evde geçirilen zamanın artışı yönünde olduğu ortaya çıkmıştır. Buna bağlı biçimde katılımcılar, aile içi etkileşimlerinde yoğunluğun arttığını belirtmişlerdir. Pandemi sürecindeki kısıtlamalar ve çalışma yaşamında öne çıkan değişimler kadın girişimcilerin ev içerisinde daha fazla zaman harcamalarına yol açmıştır. Ancak kadın girişimciler, eve yönelerek aileleri ile daha fazla zaman harcamalarının yol açtığı değişimleri değerlendirirken farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bazı katılımcılar eve yönelmenin etkisini serbest zamanda artış, dinlenme, aile bağlarının güçlenmesi yönünde yorumlarken bazı katılımcılar bu değişikliği ev işi yükünün artması yönünde yorumlamışlardır.

Bir katılımcı, pandemi sürecinde evde geçirilen zamanın artışının aile bağlarının güçlendirdiğine ve özlem gidermeye sebep olduğunu şöyle açıklamaktadır:

Çocuklar okula gidiyordu. Akşam yemeklerinde görüyorduk birbirimizi sadece onun dışında çok fazla vakit geçiremiyorduk işte tatil günlerinde ben ev işlerini yapardım genel bir temizlik falan. Pandemi olunca eğitim uzaktan oldu, çalışma yerleri bir dönem kapalı kaldı. Hep birlikte olduk aslında bu bizim için bir nevi özlem giderme oldu (K14).

Bir katılımcı pandemi sürecinde aile içi etkileşimin artmasını şöyle ifade etmektedir:

Pandemiden önce çocuğum okulda, eşim işte bir akşam yemeğinde bir arada oluyorduk hani daha kısıtlıydı. Pandemi ise daha çok bir arada olduk, bu durum etkileşimi artırdı (K2).

Valla şöyle deyim şimdi herkes de bir bunalmışlık vardı o dönem ama biz öyle bir şey yaşamadık. Çocuklarım üniversite okuyordu şehir dışındaydı yani doğru düzgün görüşemiyorduk beraber vakit geçiremiyorduk yani bize göre daha iyi oldu hani bir aile birlik, beraberlik kavramını daha iyi anladık (K3).

Şentürk ve Bozkurt'un (2021) araştırmasında da karantina döneminde, aile üyelerinin her zamankinden daha çok birlikte zaman geçirdikleri belirtilmektedir. Bir dış tehdit (virüs) aile üyelerinin birbirine daha fazla yakınlaştırdığı vurgulanmaktadır. Normal şartlarda modern kent yaşamı, yoğun çalışma koşulları ve uzun okul saatleri, aile bireylerinin evde birlikte vakit geçirme ve aktivite yapma fırsatını ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda pandemi, ailelere birlikte daha fazla vakit geçirme ve ortak faaliyetler yürütme fırsatı vermiştir. Şentürk ve Bozkurt'un (2021) araştırmasına katılan katılımcıların yaklaşık %55'i pandemi sırasında aile bağlarının güçlendiğini belirtmiştir. Pandeminin kadın girişimciler üzerindeki etkilerine odaklanan nitel bir araştırmada da pandeminin getirdiği kısıtlamalarla kadın girişimcilerin aile üleriyle daha sık vakit geçirme olanağı buldukları bu anlamda pandemi sürecinin onlara bir bakıma avantaj da sağladığı belirtilmektedir (Morkoç vd. 2021).

Bazı katılımcılar, pandeminin evde dinlenmek için fırsat alanı oluşturduğunu şöyle anlatmaktadır:

Ya benim çocuklarımın ikisi de dışarıda. Pandemiyle birlikte eve zaman ayırıyorsun, biraz daha kendine zaman ayırıyorsun, birbirinizle daha çok vakit geçiriyorsunuz. Olumlu yönleri

daha fazla yani. Hani çalışırken çok yoruluyorsun her açıdan fiziksel ve zihinsel olarak bu dönemde dinleniyorsun yani (K8).

Yani evde yine aynı işe devam ettik ailecek evdeydik. Çok yorulmuştum işte dinlendim bu süreçte yani kendime vakit ayırdım (K9).

Pandemi döneminde evde kalmanın olumlu yönleri üzerine yapılan bir çalışmada katılımcılardan bazılarının bu dönemi rahatlamak ve dinlenmek için bir fırsat olarak gördükleri belirtilmektedir (Hatun et al., 2020: 542).

Araştırmaya katılan katılımcılardan bazıları pandeminin her ne kadar da aile bağlarının güçlenmesine ve dinlenmeye imkân verdiğini belirtse de bazı katılımcılar pandemi döneminde dışarıda çalışmanın sorumluluklarının hafiflediğini ev işlerindeki yükün ise arttığını belirtmişlerdir:

İş yok sadece ev işleri oluyor hani bu da biraz daha rahat oluyor. Hem çalışıp hem ev işi yapmak çok yorucu yani (K8).

Ailede huzur çok bozulmadı. Ben çocuklarımla ve eşimle olmaktan çok mutluydum. İş olmadığı için kendimi sadece evin işine verdim (K10).

Şimdi bu dönemde ev işlerim arttı. Benim çocuklarım okula gidiyor uzaktan eğitimle birlikte evde eğitim gördüler. Ben ve eşim evdeydik. Bütün uyku düzenimiz, alışkanlıklarımız değişti. Çocukları evden ders yaptırmaya çalışmak çok zordu. Onların dersiyile ilgilen, ev işlerini yap, bir taraftan sosyal medyadan satış yapmaya çalıştım yani iş yüküm çok arttı (K11).

Onu dışında çocukların eğitimi uzaktan oldu ee biz çalışmıyoruz evdeyiz hani onların okuluyla ilgilen, yemek yap derken sürekli ev işleri sende oluyor evde olduğun için (K12).

Bir başka araştırmada da araştırmaya katılan işletmelerin neredeyse tamamında (yüzde 99) kadın çalışanlar tarafından ortak olarak iletilen sorunlar arasında artan ev işleri ve çocuk/yaşlı/hasta bakımı nedeniyle karşılaşılan zorluklar belirtmiştir (TÜSİAD [Türk Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği], Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu [TÜRKONFED] ve Un Women 2020). Kadın girişimcilerle yürütülen bir diğer araştırmada da kadın girişimlerin ortalama %62'isi ev işlerine, yemek yapmaya ve çocuklara ayırdıkları sürenin arttığını belirtmiştir (IPSOS, 2021). Bu süreçte kadınlar hane dışında ekonomik, güvenlik, istihdam ve gelir konularında zorluklar yaşarken, hane içinde de ücretsiz bakım emeği sorunları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kadınlar için pandemi dönemi daha da dezavantajlı konuma düştükleri bir süreç olmuştur (Koca, 2021). Pandemi sürecinde kadınların ev ve iş yaşamı arasında kaldığı, bu arafta kalmışlığın kadınların çok daha fazla emek harcamak zorunda bıraktığı, kadınların pandemi sürecinde işlerini kaybetme dolayısıyla daha da yoksullaştığı yani "salgının kadınsılaştığı" ileri sürülebilir. Kadınlar, COVID-19 salgını öncesinde de dünyadaki ücretsiz bakım işlerinin çoğunu yapıyor olsa da, yapılan araştırmalar, salgının ve ardından gelen yasakların kadınların iş yükleri üzerinde çok ciddi artışa neden olduğunu göstermektedir. Hem Dünya'da hem de Türkiye'de yapılan çalışmalar kadınların özellikle çocuk bakımı, derslere yardım, ev işleri, yemek vb. ev içi görevlerindeki aşırı artışa işaret etmektedir (Günindi-Ersöz, 2020). Gökalp-Yılmaz'ın (2020)

akademisyen anneler ile ilgili yürüttüğü nitel araştırmasında da katılımcılar pandemi sürecinde, ev içerisinde eşlerle görev dağılımlarının yeniden düzenlenmiş olduğu belirtseler de, ev içerisindeki işlerin üstlenilmesi bağlamında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin belirgin biçimde ortaya çıktığını belirtmektedirler. Bezirgan-Tanış da (2021) pandemi döneminde hem iş hayatında hem de ev içinde kadın emeğinin değersizleştirilmesinin ve sömürülmesinin daha görünür hale geldiğini vurgulamaktadır.

Bu araştırmada kadın girişimcilerden bazıları evdeki iş yükünün arttığını ancak iş yükünün aile üyeleri tarafından bir ölçüde paylaşıldığını ve belli düzeyde bir işbölümünün ortaya çıktığını şöyle anlatmaktadır:

Çocuklar evden devam etti okullarına. Pandemi öncesi yada sonrası çok fark etmiyor eşim bana yardım ederdi hep yine öyle oldu yani temizlik, yemek birlikte yaptık bu işleri. Hatta evde kaldığımız için daha çok yardım etti ev işlerinde bana (K14).

Ev işlerini ben hiç yapamıyordum mesela haftanın bir günü hep birlikte yapıyorduk şimdi evde olunca hep birlikte yaptık benim sağlık sorunlarımdan dolayı daha çok çocuklar yapardı. Pandemi döneminde de yine hep birlikte yaptık yani paylaşımcı olarak (K13).

Tabi ama evde sürekli yemek yeniyor. Pandemiden önce sabah hepimiz erkenden çıkıyorduk akşama eve giriyorduk pandemide hep evdeyiz yani düzen değişti. Bu sefer evde olunca sabahı ye, öğleni düşün ne yapmam diye, akşamı var birde sürekli yemek, bulaşık, temizlik oluyordu. Ama birazda onlarda evde olduğu için ben işi onlara da yıktım. Yani pandemiden önce ben mutfağa girerken pandemi ile birlikte artık onlarda iş yaptı evde. Ben bunu olumluya çevirmeye çalıştım daha çok (K5).

Uzun süre evde kalmaya başlayan aile üyeleri için ev işleri, çocukların eğitimine destek, bakım gibi sorumluluklara katkı sağlamak konusunda farkındalık artmıştır. Bu sürecin ev işlerinin paylaşımı konusunda pandemi öncesine kıyasla daha paylaşımcı yaklaşımların ortaya çıkması noktasında zemin hazırladığı söylenebilir.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin raporuna göre kadınlar, COVID-19 sonrası dönemde erkeklerin ev işi ve bakım işlerinde daha fazla sorumluluk almaya başladıklarını belirtmektedir. Raporda, bu durumun yalnızca kriz zamanlarında ve zorunlu evde kalınan durumlarda değil uzun vadede de ev içi emeğin daha eşit bir şekilde bölüşülmesi için önemli bir fırsat teşkil ettiği vurgulanmaktadır (UN Women, 2020). Bulgular kadın-erkek ilişkilerinde bir değişimin kısmen yaşandığını gösterse de evde eşit işbölümünün tam olarak sağlandığı söylenemez. Zira erkeklik rolleri mutfağa girme, yemek pişirme, temizlik ve çocuk bakımı gibi işler yapmaktan kaçınmaya yol açabilmektedir (Suğur, 2005).

Bu araştırmada, katılımcılardan bir tanesi pandemi sürecinin çalışma hayatında yol açtığı aksaklıkların ev içi ilişkilere yansındığını ve aile üyeleri arasında gerilime dayalı etkileşimlerin bu süreçte yoğunlaştığını şöyle ifade etmektedir:

Şimdi ödemeler vardı iş yapamadığımız için o ödemeler kaldı, ödemeleri yapamadık yani. Bu da bazı olumsuzluklara yol açıyor. Çünkü iş ortak başka yerden gelir yok. Gelir de olmayınca olumsuz olarak yansıyor ilişkilere. Bu ödemeler olmayınca stres oluyor evde ister istemez

kavga oluyor mesela. Daha sinirli oluyoruz böyle havadan nem kapar hale geldik kimi zaman (K5).

COVID-19 küresel salgını bireyleri, toplumları ve devletleri derinden etkilemiştir. Ontolojik güvensizlik içinde birey ve toplumlar kaygı, korku ve depresyon sarmalında yaşamaktadır (Bayhan, 2020). Bir araştırmada pandemi sürecinde yoksullaşma riskinin ya da ekonomik sıkıntıların hane içi problemlere yol açtığı belirtilmektedir. Salgına dayalı kapanmalar ile birlikte ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, aile içerisinde huzursuzluklara neden olmuştur (Fırat, 2022). Çalışan kadın ve ev kadını rollerinin aynı anda yerine getirilmek zorunda kalınması kadınların çifte yük altında ezilmesine yol açmıştır. Ayrıca pandemi sürecinde kadınlar uykusuzluk, verimlilik düşüşü ve dikkat toparlayamama gibi psikolojik sorunları yoğun biçimde yaşamışlardır (Günindi-Ersöz, 2020). Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin Türkiye'de yürüttüğü araştırmada da COVID-19 salgınının, ruh/duygusal sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu bildiren kadın sayısının, erkek sayısından daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınların %54'ü, erkeklerin %49'u salgın nedeniyle stres ve kaygı gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir (Kalayhoğlu, 2021).

Sonuç

Bu araştırmada pandemi sürecinde kadın girişimcilerin çalışma ve aile yaşantılarında önemli değişimlerin ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde kadın girişimcilerin çalışma yaşamında meydana gelen değişimlerin aile yaşamını derin biçimde etkilediği anlaşılmaktadır.

Pandemi süreci, kadın girişimcileri ekonomik anlamda olumsuz yönde etkilemiştir. Kadın girişimcilerin çalışma yaşamını zorlaştıran en büyük değişimin gelir kaybı olduğu söylenebilir. Bu genel sonucun yanı sıra çalışma yaşamında müşteri sayısının azalması, çalışan sayısının azaltılması, çalışma sürelerinin azalması gibi değişimler yaşanmıştır. Bu alt başlıkların temsil ettiği değişimler, gelir kaybı olarak nitelendirdiğimiz genel sonucu besleyen unsurlardır. Kadın girişimciler ekonomik sorunların giderilmesi noktasında çoğunlukla mevcut birikimlerini kullanmışlardır. Dolayısıyla kadın girişimcilerin bu süreçte birikim ya da tasarruf yapma olasılıkları zayıflamıştır.

Pandemi sürecinde paket servis, sosyal medya üzerinden satış, dijital ortamda sipariş, işin eve taşınması gibi farklı çalışma modelleri kısmen yaygınlaşmıştır. Görüşme yapılan kadın girişimcilerin büyük bir kısmı gıda sektöründe hizmet verdikleri halde çok az kadın girişimcinin sosyal medya üzerinden satış yaptığının ortaya çıkması kadın girişimcilerin dijital imkânları ya da sosyal medyayı yeteri kadar aktif kullanamadıklarını göstermektedir.

Bu araştırmada iş yaşamı dışında odaklanılan ikinci tema kadın girişimcilerin aile yaşamlarıdır. Pandemi sürecinde çalışma hayatında ortaya çıkan değişimlerin aile içi ilişkileri önemli ölçüde etkilediği ve değiştirdiği söylenebilir. Pandemi sürecinde çalışma hayatında deneyimlenen olumsuzluklar kadın girişimcileri özel ya da ev alanına daha fazla yaklaştırmıştır. Pandemi süreci, çalışma hayatının yoğun temposunu hafifletmiştir. Bazı kadın girişimciler iş temposundaki

hafiflemenin olumlu yönlerini öne çıkarırken bazı kadın girişimciler çalışma hayatında yaşanan değişmelerin aile içi ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini vurgulamıştır. Kadın girişimcilerin bir kısmı pandemi döneminin dinlenme fırsatı yaratarak iş hayatının yol açtığı yorgunluğu azalttığını vurgulamıştır. Bazı kadın girişimciler, aile içi etkileşimlerin artması ve aile bağlarının güçlenmesi bağlamında pandeminin fonksiyonel olduğunu belirtmiştir. Yine kadın girişimcilerden bazıları, aile üyelerinin ev işlerini daha adil biçimde paylaşması bakımından salgın öncesine kıyasla aile üyelerinin daha aktif olduklarını belirtmişlerdir. Bütün bunlarla birlikte pandemi sürecinde çalışma yaşamında ortaya çıkan değişimlerin çoğunlukla aile içi ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini belirten katılımcıların deneyimlerini gözden uzak tutmamak gerekir.

Bu araştırmada katılımcıların çoğunluğu, çalışma yaşamında ortaya çıkan olumsuzluklara paralel biçimde ev içi iş yüklerinin önemli ölçüde arttığını belirtmişlerdir. Pandemi ile birlikte ev temelli yaşantının yoğunlaşması hali hazırda ev içi sorumlulukları önemli düzeyde üstlenen kadınların ev içi emek kullanımını yoğunlaştırmıştır. İş yaşamında ortaya çıkan değişimler kadın girişimcilerin çalışma hayatından çekilme ve eve yönelme eğilimlerini güçlendirmiştir. Kadın girişimcilerin bakım, temizlik, beslenme ve eğitim gibi ev içi iş yüklerinde artış meydana gelmiştir. Gerek iş gerekse ev yaşamında ortaya çıkan bu değişimler kadın girişimcilerin psikolojik açıdan da bazı sorunlar yaşamalarına yol açmıştır.

Kadın girişimciler, çoğunlukla özel ve kamusal alanda karşılaştıkları gerilimleri, çatışmaları ve zorlukları çözümlenerek yoğun çabalarla iş hayatına katılabilmektedirler. Onlar, çalışma hayatının getirdiği sorumluluklarla birlikte ev içi sorumluluklarla da ilgilenmektedirler. Büyük çaba ve zorluklarla çalışma hayatına katılarak piyasada tutunabilen kadın girişimcilerin çalışma yaşamı içerisindeki konumları ve pratikleri zayıflamıştır. Bu bağlamda pandemi ile birlikte kadın girişimcilerin kamusal alandan çekilme ve özel alana yani ev hayatına yönelme eğilimleri güçlendiği söylenebilir. Kadın girişimcilerin kamusal alandan uzaklaşarak ev, aile ya da özel alana çekilme eğilimindeki güçlenmenin iş ve aile hayatında toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri uzun vadede yoğunlaştıracığı öngörülmektedir. Pandemi öncesine kadar istenilen düzeyde olmasa bile çalışma hayatına geçiş ve girişimcilik bağlamında kadın girişimcilerin elde etmiş oldukları mevcut kazanımlar pandemi ile birlikte azalarak olumsuz etkilenmiştir.

Sonuçta pandemi sürecinin kadın girişimcilerin iş ve aile yaşamlarında zincirleme etkiye yol açarak çifte dezavantaj olarak nitelendirilebilecek birbiriyle ilintili olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Çalışma hayatına zorlukla giriş yaparak büyük çabalarla piyasada tutunabilen kadın girişimcilerin iş, hizmet veya üretim kapasiteleri zayıflamıştır. Bununla birlikte, salgının etkisinin hafifletilmek için yürürlüğe koyulan kısıtlamalar da kadın girişimcilerin işten uzaklaşma ve ev hayatına çekilme eğilimlerini güçlendirmiştir. Pandeminin etkisiyle iş hayatından uzaklaşan kadın girişimcilerin bakım, temizlik, eğitim gibi ev içi iş yükleri ve sorumlulukları artmıştır.

Kaynakça

- Adak, N. (2007). Kadınların ikilemi: İş ve aile yaşamı. *Sosyoloji Dergisi (Ülgen Oskay'a Armağan Sayısı)*, 17, 137-152.
- Afshan, G., Shahid, S., & Tunio, M. N. (2021). Learning experiences of women entrepreneurs amidst Covid-19. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 13(2), 162-186. doi:10.1108/IJGE-09-2020-0153
- Aytaç, Ö., & İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve girişimci kültür: Sosyolojik bir perspektif. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(18),101-120. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61794/924172>
- Azcona, G., Bhatt, A., Encarnacion, J., Plazaola-Castano, J., Seck, P., Staab, S., & Turquet, L. (2020). Gender equality in the wake of Covid-19. Erişim adresi: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/09/gender-equality-in-the-wake-of-covid-19>
- Bayhan, V. (2020). Küresel salgının sosyolojisi ve yeni normal dönemde paradigma dönüşümü. M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut (Ed.), *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği* (s.815-836) içinde. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Beken, N. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde kadın istihdamı: Türkiye örneği. *Iğdır University Journal of Social Sciences, (Ek Sayı)*, 47-74. Erişim adresi: http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/2123502473_3-Mak-47-74.pdf
- Bezirgan-Tanış, B. (2021) Covid-19 pandemisi sürecinde kadın emeğinin görünüşleri. *Sosyoloji Dergisi*, 0 (41-42), 263-283. Erişim adresi: <https://dergipark/org/tr/65879/1028667>
- Bozkurt, V. (2020). Pandemi döneminde çalışma: Ekonomik kaygılar, dijitalleşme ve verimlilik. D. Demirci, V. Bozkurt, S. Yorğun (Yay. haz.). *Covid-19 pandemisinin ekonomik, toplumsal ve siyasal etkileri* içinde (s. 115-136). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi. doi:10.26650/B/SS46.2020.005.08
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi:10.1191/1478088706qp0630a
- Büyükbese, T., Doğan, İ., & Dikbaş, T. (2021, Mayıs). *Kovid-19 salgınının girişimcilik algıları üzerindeki etkileri: Kadın girişimciler üzerine nicel bir araştırma* içinde. 2. Uluslararası Ekonomi ve İşletme Sempozyumu, Türkiye.
- Dubey, K. (2020). *Women entrepreneurship in natural resource management: Challenges and opportunities for The MSME sector in the post-Covid-19 socio economic recovery.*

Erişim adresi: https://unece.org/sites/default/files/202104/Final%20report%20submission_1_04_21%20RevisionAZ.pdf

Düzgün, S. S. (2021). Covid-19 salgını döneminde Türkiye’de kadın girişimcilik yazını. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 148-165. Erişim adresi:

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1933507>

Eskin, İ. (2021). Covid-19 salgını sürecinde KOBİ’lerin finansal görünümünün değerlendirilmesi: Denizli tekstil işletmeleri örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 571-592.

doi: [10.26468/trakyasobed.798638](https://doi.org/10.26468/trakyasobed.798638)

Fırat, M. (2022). Covid-19 salgını döneminde yoksulların geçinme stratejileri: Hizmet sektörü çalışanları üzerine bir araştırma. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 3(1), 01-16. doi: 10.52108/2757-5942.3.1.1

Goldstein, M., Gonzalez Martinez, P., & Papineni, S. (2019). Tackling the global profitarchy: Gender and the choice of business sector. *World Bank Policy Research Working Paper*, (8865).

Gökalp-Yılmaz, G. (2021). Covid-19 pandemisinde eşitsizliklerin yeniden üretilmesi bağlamında anne olmak. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 18(72), 60-93. Erişim adresi: <https://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2021/05/60-93>

Graeber, D., Kritikos, A. S., & Seebauer, J. (2021). COVID-19: a crisis of the female self-employed. *Journal of Population Economics*, 34(4), 1141-1187. doi: 10.1007/s00148-021-00849-y

Günindi-Ersöz, A. (2020). Bir salgını kadın olarak deneyimlemek: Covid-19 günlerinde ev içindeki yaşamın eşitsiz doğası. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(31), 1510-1522. doi: 10.31589/JOSHAS.403

Hatun, O., Dicle, A. N., & Demirci, İ. (2020). Koronavirüs salgınının psikolojik yansımaları ve salgınla başa çıkma. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 531- 554. doi: 10.7827/Turkish Studies.44364.

IPSOS. (2021). *Pandemide kadın girişimciler*. Erişim adresi: <https://bianet.org/system/>

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Planlama Ajansı, & İstanbul İstatistik Ofisi. (2021). *İstanbul’da pandemi döneminde mahalle esnafı araştırması*. Erişim adresi: <https://ipa.istanbul/urun/istanbulda-pandemi-doneminde-mahalle-esnafi-arastirmasi/>

İşgücü İstatistikleri Sonuçları, 2020. (2021, Mart). Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, 37484. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>

Kahraman, A. B., & Özsoy, E. (2021). Covid 19 döneminde derinleşen kadın yoksulluğu. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1-20. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/mikad/issue/67557/1010160>

- Kalaylıoğlu, Y. (2020). Türkiye’de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi. Erişim adresi: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73989>
- Kavas, B. N., & Develi, A. (2020). Çalışma yaşamındaki sorunlar bağlamında Covid-19 pandemisinin kadın sağlık çalışanları üzerindeki etkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 84-112. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid/issu/54857/753236>
- Koca, D. (2021). Covid-19 döneminde çalışan kadınların ücretsiz bakım emeği sorununun seçilmiş ülkelerin çözüm mekanizmaları ile değerlendirilmesi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), 333-351. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/60720/1005995>
- Manolova, T. S., Brush, C. G., Edelman, L. F., & Elam, A. (2020). Pivoting to stay the course: How women entrepreneurs take advantage of opportunities created by the COVID-19 pandemic. *International Small Business Journal*, 38(6), 481-491.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publications.
- Morkoç, H., Karabulut, E., Aktaşoğlu, C. ve Arslan, R. (2021). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinin Bartın ilindeki kadın girişimciler üzerine etkileri. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 165-180. doi: 10.47129/bartiniibf.101583
- Özveri, M. (2020). Pandemi sürecinin iş hukukuna yansımaları. *İzmir Barosu İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Komisyonu Pandemi Özel Bülteni*, 25-38.
- Rahayu, N. S., Masduki, M., & Rahayu, N. E. E. (2021). Women entrepreneurs and the usage of social media for business sustainability in the time of Covid-19. doi: [10.21203/rs.3.rs-907854/v1](https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-907854/v1)
- Sarioğlu, K. (2020). Covid-19 salgınının Türkiye’deki girişimciler ve faaliyetleri üzerinde etkileri: Nitel bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 15(2), 55-77. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/girkal/issue/60057/798797>
- Suğur, S. (2005). Türkiye’de tekstil sektöründe kadın emeği ve değişen toplumsal cinsiyet ilişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 47-68.
- Şentürk, Ü., & Bozkurt, V. (2021). Family in the Covid-19 pandemic: Ties and communication problems. V. Bozkurt, G. Dawes, H. Gülerce, P. Westenbroek (Yay. haz.). *The Societal Impacts of Covid-19* içinde (s. 173-191). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Tatar, M. (2022). Covid-19 salgınının Türkiye’de kadın işsizliği üzerindeki etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 379-393. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/68364/1053738>

TÜSİAD [Türk Sanayiciler ve İş İnsanları Derneği], & Un Women [Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi] (2020). Covid-19 salgınının kadın çalışanlar açısından etkileri. Erişim adresi: <https://www.wald.org.tr/tr/bizden-haberler/-covid-19-salgininin-kadin-calisanlar-acisindan-etkileri-arastirmasi-tanitim-toplantisi-webinari--1497>

United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women [UN Women] (2020). “Guidance for Action: Supporting SMEs to Ensure the Economic COVID-19 Recovery is Gender-Responsive and Inclusive.” Action Brief. UN Women Regional Office for Asia and the Pacific, Bangkok

Extended Abstract

Introduction

Women entrepreneurs who manage SMEs, which are components of the interdependent global supply chain, have often felt the impact of the pandemic disproportionately, more heavily and deeply. The Covid-19 pandemic has negatively affected working women, who are currently represented by some disadvantages, economically, socially and psychologically, and has made them more vulnerable. Women working in formal or informal jobs faced unemployment and income reduction on the one hand, and heavy housework burden on the other. As of March 2020, the restrictions and uncertainties arising from the pandemic have led to a worsening of the working and home conditions of women entrepreneurs. It can be said that the tendency to stay at home, which has strengthened in the context of the restrictions during pandemic, strengthens the home-based community organization with the effect of digitalization. The pandemic has made the lives of women entrepreneurs more difficult, especially those who already take on more responsibilities in both business and home life. This research examines the changes in working and family relations of women entrepreneurs working in SMEs in Turkey during the pandemic. In the literature review process, no field studies were found in Turkey that dealt with the working and family relations of women entrepreneurs in the pandemic. Considering the gap in the literature, this study aims to understand and interpret the changes in the working and family relations of women entrepreneurs working in SMEs in the pandemic. The aim of the research is to understand and interpret the changes in the working and family lives of women entrepreneurs working in SMEs during the pandemic.

The main questions sought to be answered in the research are:

- 1. What kind of changes have occurred in the working relations of women entrepreneurs operating SMEs during the pandemic?*
- 2. What kind of changes have occurred in the family relations of women entrepreneurs who run SMEs during the pandemic?*

Method

This research aims to understand and interpret the changes in the working and family lives of women entrepreneurs working in SMEs during the pandemic. The research was designed with a phenomenological pattern by using qualitative research methods. Research data were obtained using semi-structured interview

technique from 14 women entrepreneurs who received KOSGEB support in Ankara using purposeful and snowball sampling techniques in the context of non-probability sampling techniques. Qualitative data collected in January 2021 and February 2021 were analyzed with thematic analysis technique.

Conclusion

It has been revealed that the most important change in the working life of women entrepreneurs during the pandemic is the decrease in incomes and increase in expenses. The decrease in business capacity has led women entrepreneurs to exhibit pessimistic attitudes towards working life. It is possible to collect other changes in working life under the categories of decrease in the number of customers, decrease in the number of employees, change in working hours, inability to save, consuming existing savings, working from home, benefiting from social media opportunities in working life. In the context of changing family relations, some of the women entrepreneurs stated that the pandemic was functional in terms of increasing the interaction of family members, strengthening ties and providing an opportunity to rest. However, in this study, it is understood that the domestic workload of women entrepreneurs has increased significantly in parallel with the negativities in the working life of women entrepreneurs during the pandemic. The intensification of home-based lives has intensified the use of domestic labor by women who have already undertaken significant domestic responsibilities. It has been revealed that there is an increase in the use of domestic labor by women entrepreneurs such as care, cleaning, nutrition, and support for education. In this context, it can be claimed that the tendency of women entrepreneurs to stay away from work and withdraw to home life is getting stronger. As a result, the pandemic has had a knock-on effect on the working and family lives of women entrepreneurs, and has had interrelated negative consequences that can be described as a double disadvantage.